

A „palotás város” új palotája

Klobusiczky-palota¹, 1926

Az impériumváltást követő évtizedekben a nagyváradi helyi tanács üléseinek visszatérő téma a fokozódó lakáskrizis. A helyzet megoldása a városi főmérnök, Kőszeghy József (1902–1930 között) és a városi tanács hatáskörébe tartozott, minden bizonnyal a gazdasági érdekek keresztüztében. Telkeket parcelláztak, új utcákat nyitottak, bontottak, bérházakat építettek. Ezen házak egyike volt a mára szépen felújított Fő utcai ingatlan.

Nagyvárad városi tanácsa 1925 tavaszán 600 lakást nyilvánított lakhatatlanná. Ezek nagyjából a külváros dűledező építményei voltak, de több régi, patinás belvárosi ingatlant is lebontottak, helyükre soklakásos emeletes házakat terveztek. A városhatáron belüli telkeket felparcellázták. Új utcákat nyitottak a beltelkeken, és új házsorokat terveztek, Huzella Ödön korabeli újságíró megfogalma-

Egy szemet gyönyörködtető neobarokk palota

zása szerint „a palotás város palotáit” építették fel lakásrészevényekből.

Az 1925-ös városrendezési határozat a Fő utca évszázados arculatát is megbontotta. A Barátok temploma és a honvédlaktanya irányából a Sal Ferenc (ma Dunărea) utca folytatásaként két mellékutcát nyitottak. Az egyik az irgalmas rend kórházépülete mellett a báró Luzsénszky (ma Snagovului) utcára vezetett, a másik új utca a Luzsénszky-háztól és Steiner Viktor pékmester házáig indult, és a bábaképzőhöz vezetett, ez a mai Gh. Dima utca, s ezeket kötötte össze a törvényszék és bábaképző között kialakított Schubert utca, kijárással a Sztaroveszky (ma Magheru) útra. Az átalakítás a városi forgalom felélénkülését hivatott segíteni.

Az urbanisztikai terv egyik pontja nem valósult meg: az irgalmas rend kórházépületét kívánták megtoldani még egy emelettel, és hasonló módon kívánták átalakítani a mizeriek telkével szomszédos, büszke Luzsénszky-kúriát is, a manzárdtetős késő barokk épületet, a város XVIII. századi világi építészetének egyik emléket, melyet tulajdonosai tettek nevezetessé. Végül a rezidenciát lebontották, helyére emeletes bérpalotát építettek. A kikapcsolás után a két újonnan nyitott utca közrefogta a rezidencia helyén 1926-ban felépített, Klobusiczky-palota néven ismertté vált emeletes bérházat.

Az eredeti kúriát a városi legendák báró jobaházi Dóry József, Bihar megye és Nagyvárad főispánja (1871–1893 között) házaként említik, ahol a város csinosodására születtek az első tervek az itt székelő Nagyváradi Szépművészeti Egyesületben (1883–1908), de a váradi elit is itt tartotta az első nagyváradi zeneestélyeket, felolvasóesteket és házi bálakat. Az udvarház jellegű épület és a hozzá tartozó telkek Huzella Ödön (1891–1961) hírlapíró tudó-

(folytatás a következő oldalon)

historia

A „palotás város” új palotája

(folytatás az előző oldalról)

➤ sításaiban a '20-as években Luzsénszky-telek és -ház néven szerepelt. A Luzsénszky család férfiágon kihalt, a házat két, Krúdy regényei-be illő, pártában maradt, művelt Luzsénszky baronessz lakta, Etelka és Lenke. A család utolsó nőtagját 1924² őszén temették. A rezidencia az oldalági örökösökre szállt, azok eladták, és a ma is álló bérház épült fel a hatalmas telken, így fedte el „a regényes múlt” emlékét „a lármás feltörekvő jelen”.

A Dóry, Luzsénszky és Klobusiczky bárók

A reprezentatív helyi monográfiákban Dóry-ház néven ismertetett rezidencia története három, Bihar megyében a XVIII. századtól jelentős társadalmi szerepet betöltő arisztokrata vagy új arisztokrata családhoz kapcsolható, nevezetesen: a bihari Dóry, Luzsénszky és Klobusiczky családokhoz, melyek tagjai között találunk császári és királyi kamarást, főrangú katonatiszteket, római katolikus főpapot, nagybirtokost, főispánt és politikust. Mindhárom család a Tiszántúl felső arisztokráciájához tartozott.

Az irgalmas rend kórháza mellett vágott utcára néző homlokzat

A Steiner-féle pékségre néző sarok

A bárói rangú három család bihari ágainak társadalmi és gazdasági előmenetele tükrözi a magyarországi arisztokrácia szerkezeti átalakulását a XVIII. és XIX. század folyamán. A magyarországi arisztokrácia soraiba alapvetően háromféle úton lehetett bekerülni: örökléssel, közvetlenül az uralkodótól nyert bárói, grófi vagy hercegi ranggal – a rangemelés útját a dinasztia szolgálata jelentette, ez a gyakorlatban állami-hivatali életpálya – és katonai karrier útján. A katonák számára a rangszerzést megkönnyítette, hogy a Mária Terézia Rend lovagkeresztjének birtokosaiként, ha kérvényezték, automatikusan megkapták a báróságot. A rangszerzés módozatainak megemlézése fontos adalék mindhárom család esetében.

Amint azt előnevük is jelzi, a három család felmenői közül valaki vagy valakik köznemesi rangot szerzett/szereztek, Magyarország különböző vidékeiről kerültek Biharba: a jobaházi Dóryék Győr, Moson, Sopron vármegyéből, a zétényi, rudnai és rigliczei Luzsénszkyak Zemplénből, a klobusiczi Bogháty-Klobusiczkyak Trencsén vármegyéből származtak, felmenőik már a XIV–XV. századtól nemesi előnevet viseltek.

A Dóry család esetében a katonai karrier útján szerzett bárói rang („katonabárók”) többször előfordul. Példa erre Dóry Lajos és Dóry Ignác József huszár századosok Nagyváradon: ők a Mária Terézia Rend lovagkeresztjének birtokosai voltak, utóbbi fia, Dóry József bihari és nagyváradai főispán lett. A családok férfi tagjai az 1848–1849-es szabadságharc

Báró jobaházi Dóry József (1836–1897)
Bihar megyei és nagyváradai főispán

katonái, a kiegyezés után állami hivatalt töltenek be. A nagyváradai legendáriumban Dóry József rokona, báró Dóry Gábor buzgó császári és királyi kamarás, egy ideig nagyváradai kerületi főispán, később Székesfehérvár főispánja, 1851-ben az ausztriai házat becsmérő röpiratok terjesztése miatt Petőfi Sándort köröztette; a Bölönyi Menyhért bihari polgármesternek címzett leirata fennmaradt a városi levéltár okmányai között.

A Luzsénszky család egyik felmenője Luzsénszky István László kanonok, Sze-

pes vármegyéből érkezett Nagyváradra 1721-ben, ő és fivérei 1727-től viselték az uralkodó III. Károly adományaként a bárói rangot. A Luzsénszky család szatmári ágából származó báró Luzsénszky Lajos apja császári és királyi kapitányi cím birtokosa volt, érendrédi házukban az 1848–49-es forradalom és szabadságharc kitörése előtt többször vendégül látta Petőfi Sándort.

A Klobusiczky család felmenői többnyire meritokraták: római katolikus főpapok és állami hivatalnokok, így jutnak előre a társadalmi ranglétrán. A család rangos képviselője Klobusiczky Péter, a Jézus Társasága tagja; a Jezsuita névtár szerint 1775. szept. 25-én, a Magyar életrajzi lexikon szerint 1774-ben Nagyváradon szentelték pappá, majd váradolasi plébános lett. Kollonich László püspök, majd kalocsai érsek titkáraként 1787-ben Kalocsára távozott. 1807-től szatmári püspök és szentjobbi apát, 1821-től kalocsai érsek volt. Testvére, Antal állami hivatalnokként jutott több fontos pozícióhoz, 1771-től a 16 szepesi város adminisztrátora volt, és a Szent István rend heroldja címet viselte. 1787 körül a nagyváradai királyi kamara igazgatójaként és helytartósági tanácsosként szerepel, fia, Károly 1825-ben a hétszemélyes tábla hivatalnok, később titkos tanácsos. Fivérük, Ignác, 1787-ben a tiszántúli táblánál hivatalnok, később titoknok, majd a Károlyi grófok uradalmi igazgatója lett. Felesége Bogháty Terézia, lányuk Erzsébet, házasság révén kerülnek ro-

(folytatás a következő oldalon)

A Dóry család címere

A Luzsénszky család címere

A Klobusiczkyak címere

A „palotás város” új palotája

(folytatás az előző oldalról)

➤ koni kapcsolatba a Dőry és Luzsénszky családokkal.

A katonai, meritokrata és politikai pályán történő rangemelkedések mellett a XIX. század közepétől a monospetri és nagyváradi bárói rang birtokosai közül többen a kibontakozó gazdasági élet aktív résztvevői lesznek, jelen vannak a bankvilágban, vasúttársaságok alapítói és részvényesei, mintagazdaságukban lotenyéztéssel és bortermeléssel foglalkoznak.

A Dőry és Klobusiczky családok politikai súlyuk révén a XIX. század második felétől a Bihar vármegyei szárnyvasútvonalak megépítésére létrehozott társaságok vezetői, alapítói. A főispán, Dőry József a Nagyváradtól Vaskohig vezető fővonatra és az ebből kiágazó, egyfelől a Püspökfürdőig, másfelől Szombatságtól Dobrosdig vezető szárnyvonalakra szerzett építési és üzleti engedélyt 1884-ben. A Margitta–Szilágysomlyó helyi érdekű vasút kiépítésének engedélyese báró Klobusiczky Béla volt, ő a margittai választókerület Deákpartí képviselőjének, Klobusiczky Ágostonnak

a fia. Klobusiczky Bélát regényes kapcsolat fűzte – a helyi legendák és az irodalomtörténeti közlemények szerint – Madách Imréné Fráter Erzsébethez. Az asszony Nagyváradon és Bihar megyében töltött utolsó éveiben sokszor előfordult a férfi társaságában.

Bonyolult rokoni szálak

A főúri családok számára különösen a házassági stratégia kialakításában játszott szerepet a vagyon, pontosabban a földbirtok nagysága. Példa lehet erre a Torda-Aranyos vármegyei származású Bogáthy Teréz monospetri birtokosnő házasságkötése Klobusiczky Ignáccal. Lányuk, Marosbogáti Bogáthy Erzsébet báró Luzsénszky Pál monospetri földbirtokos, majd kassai polgármester első felesége lett. Közös gyermekük, Luzsénszky Sándor monospetri birtokos feleségül vette Dőry Júlia Rudolfinát, Dőry Lajos nagyváradi huszár kapitány és Dőry József nagyváradi főispán húgát. Az ő lányaik, Lenke és Etelka a szülők elhalálzásával a főispán gyámsága alá kerültek, így Nagyváradon a Dőry-ház lakói voltak.

Egy következő frigy, amely a Dőry és Klobusiczky famíliák rokoni szálait erősítette, Monospetriben vezet. Klobusiczky Ágoston margittai képviselő testvére, Klobusiczky Eduard is a nagyváradi Dőry család egyik nőtagját, Dőry József Ignác és Domokos Julianna egyik lányát, Dőry József főispán testvérét, Etelka Máriát vette nőül.

A családok Bihar vármegyei birtokait a Berettyó mentén, az Érmelléken, a szalontai és belényesi járásban és más községekben találjuk: Monospetriben, Kágyán, Érmihályfalván, Tasnádszántón, Oláhhomorogon, Madarászson, Szokányban; Érendréden (Szatmár megye), Szerepen, Apátiban, Monostorpályiban, Nagyabajomban (Hajdú-Bihar megye). Ezeket a birtokokat szerezték vagy örökölték. Egyenes ági leszármazottak hiányában oldalágon örökölték birtokokat akár más vármegyékben is. Hasonló módon került az egykori nagyváradi Dőry-rezidencia Luzsénszky Etelka és Lenke baroneszek használatába Dőry József főispán 1897-ben bekövetkezett halála után. A főispánnak nem lévén örököse, birtokainak hasznélvezetét a két nevelt leányára hagyta, az esetben, ha férjhez mennek. A két lány pártá-

A szerző felvétele

Luzsénszky Etelka bárónő síremléke

ban maradt, megpróbálták megőrizni vagyonszékeiket a háborús években és a hatalomváltást követően is.

A Luzsénszky bárókisasszonyok románca

A művelt Luzsénszky baroneszek a XIX. század közepén a felpezsdülő város színházrajongó közönségét gyarapították, a kőszínház megépülése előtt és után is páholyuk volt a Szigligeti Színházban. Az 1880-as években Somló Sándor színész, később a Nemzeti Színház igazgatója több vidéki teátrumban is fellépett, így Nagyváradon is. A hősszerelme alakító színész, daliás férfiszépség belopta magát a nagyváradi színházpártoló hölgykoszorú szívébe, így esett, hogy a két Luzsénszky bárókisasszony visszavonhatatlanul beleszeretett. A romantikus lelkű kisasszonyok Somlóra bízták volna, kit választ kettőjük közül, és a helyzetet feltárták nevelőapjuk, Dőry főispán előtt. Dőry vasárnapi ebédre hívta meg a színészt, ám – ahogyan a méla akkoroddal végződő szerelmi történetekben lenni szokott – a napisajtó hírvivata már pénteken publikussá tette Somló Sándor Vadnay Vilma operettprimadonnával megkötött házasságát.

A viszonzatlan szerelem nem törte meg a kisasszonyok Somló iránti rajongó ragaszkodását, Luzsénszky Lenke lett Somló Sándor és Vadnay Vilma Aradon született lányának, Sárának a keresztanyja. Lenke baronesz ha-

láláig figyelemmel kísérte és támogatta Somló Sára (1886–1970) költő, író és szobrászművész pályáját. A szerelmi történet a sajtóból tudódott ki 1925 tavaszán, Luzsénszky Lenke halála után. Ő végrendeletében kastélyt és birtokot hagyott keresztlányára. A fővárosi lapok *Somló Sári öröksége* címmel cikkeztek a regénybe illő történetről.

A Klobusiczky-palota

Ugyancsak sajtóhírek alapján állítjuk, hogy a régi barokk rezidencia és telek 1925-ben a mellékági örökösökre szállt, gondolunk itt Klobusiczky Tiborra és Lászlóra, a külön monospetri nagybirtokosokra is, akik vagy lakásrésztvénybe fektették, vagy eladták örökségüket.

A Palatinus építkezési és ingatlanközvetítő Rt. építette fel a kikapcsolás után az új földszintes és emeletes családi házakat a mai Snagovului, Dima és Schubert utcában. Ekkor érkezett vissza szülővárosába a frissen diplomázott Pintér István műépítész (1902–1986), és a Palatinus cég alkalmazottja lett. Az impozáns Klobusiczky-bérpalotát ő tervezte. Pintér egy új építészgeneráció tagja volt, munkáit a funkcionalista látásmód jellemezte, miszerint az épületeket rendeltetésük és funkciójuk alapján kell megtervezni (alapvető cél az utilitás, szilárdság és szépség).

A Klobusiczky-palota esetében az épület homlokzatának megtervezésekor az építész a stílusigazodás elvét követi, az épített környezet hangulatához igazodva tervezi meg a bérpalotát, mely külső stílusjegyeivel utal az előző épület történetiségére. A három utcára néző, nagy síkfelületekből álló homlokzatot historizáló stílusban alakítja ki, a barokk és copf eszköztárból merít stíuselemeket, és pazar, U alakú bérházat tervez. A homlokzat és a belső terek között nincs szerves összefüggés, a homlokzat díszletként leplezi a mögötte levő funkciót. Az udvaron központi, félkör alakú lépcsőfeljáró visz a manzárdig, a fölépcső két oldalán vaskorlátos függőfolyosók vezetnek a lakrészekhez.

A kapubejárat két oldalán a földszintet nagy üvegvitrines üzlethelyiségek foglalják el. Az első emeleten és a második emelet magasságában felhúzott manzárdon bérlakásokat alakítottak ki. Az épület középrizalitján, a főbe-

(folytatás a következő oldalon)

A „palotás város” új palotája

(folytatás az előző oldalról)

➤ járat fölött kiugró kovácsoltvas díszerkélyt helyezett el a tervező, ezt két oldalról domború féloszlopok keretezik, s az épület lekerékített sarkait is kisebb kovácsoltvas erkélyek teszik látványossá. A középrizalit nagyszerű eleme a manzárdtér, fölötte a trapéz formájú, kiugró, toronyszerű tetőtérrel. A falsíkokat kettős szárnyú páros ablakok és hármás ablakok törlik meg harmonikus elosztásban, fölöttük hullámoromzat és füzérdíszek. A homlokzatot díszítő medalionok, mutató urnadíszek, féloszlopok látványossá, impozánssá varázsolják az épületet.

A Klobusiczky-palota nevében egy feledésbe merült korszak és hősei emlékét őrzi, a palota a Sal Ferenc utcának a Fő utca irányába történt meghosszabbításában kialakult tercske díszletének része. Az eklektikus épületekkel keretezett utcatorkolat kibővítése már Kószeghy József főmérnök tervében is szerepelt. A tér jellegzetes épületei között említ-

jük az egykori pénzügy-igazgatóság székházát (1900), barokk reminiscencia az irgalmas rend kórházépülete a Gránátalma patikával és díszes kapubejáratával, a teret domináló neobarokk Barátok templomát (1905) és az egykori emeletes saroképületet, a Honvédlaktanyát (1882).

Tavaszi Hajnal

JEGYZETEK

1. Az ingatlan mai hivatalos elnevezése Klobusiczky-palota. Ez vagy hivatali elírás következménye, vagy az egyik örökös aktuális névalakját követi.
2. Bárány Lúszénszky Etelka síremlékén – egykor az Olaszi temetőben állt, ma a Barátok temploma bejáratát díszíti – nincs évszám. Feltételezhető, hogy a második, Lúszénszky Erzsébet nevet később vették rá. A síremlék egy megtört, arcát eltakaró nőalakot ábrázol, nincs rajta feltüntetve az alkotó szignója, de ha arra gondolunk, hogy Somló Sári szobrászművész több síremléket tervezett, akár az ő munkája is lehetne ez a művészi kidolgozott dombormű.

KÖNYVÉSZET

- Huzella Ödön: Várad beszédes kövei. In *Brassói Lapok*, 1925, 42. sz.
- Somló Sári birtokot és kastélyt örökölt Lúszénszky bárónótól. Romantikus történet egy nagy szerelemről, amely egy életen át tartott. In *8 Órai Újság*, 1925
- Nagyváradon építkezéssel segítenek a lakáshiányon. In *Brassói Lapok*, 1926
- Tabéry Géza: Erdélyi levél. Egy pár bepizskolt lakkcipő [Fráter Erzsébet sírja]. In *Újság*, 1933
- Püski Levente: Arisztokrácia a 20. századi Magyarországon. In *Korunk*, 2008. szeptember
- Péter I. Zoltán: *Gyermekkorom városa: Nagyvárad az '50-es években*, 1. http://epa.niif.hu/00100/00181/00113/EPA00181_varad_2015_08_1613.htm

- Szemethy Tamás: *Katonabárók és hivatalnok grófok. Új arisztokrácia a 18. századi Magyarországon*. https://www.academia.edu/46691531/Katonab%C3%A1r%C3%B3k_%C3%A9s_hivatalnok_gr%C3%B3fok_%C3%A9s_arisztokrat%C3%A1k_a_18_sz%C3%A1zadi_Magyarorsz%C3%A1gon
- Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. <https://www.arcanum.com/ro/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/3-kotet>
- Pașca, Mircea: *Dezvoltarea urbanistică a orașului Oradea la începutul secolului al XX-lea*. Oradea, Ed. Primus, 2015
- Rév Ilona: *Építészet és enteriőr a magyar századfordulón*. Budapest, Gondolat Kvk., 1983